

Kocsis Árpád

NEMZET ÉS RADIKALIZMUS

Nation and Radicalism

Nemzet és radikalizmus – Egy új pártcsalád felemelkedése. Szerkesztette Láncki András. Századvég Kiadó, Budapest, 2011

Több jelenség is időszerűvé teszi a Láncki András szerkesztette *Nemzet és radikalizmus – Egy új pártcsalád felemelkedése* című tanulmánykötetet. Gondoljunk csak Anders Behring Breivik tetteire, aki július 22-én Oslóban 8 személy, majd pedig még ugyanazon a napon Utöya szigetén 68 ember életét oltotta ki, s akiről hamarosan kiderült, hogy a norvég Haladás Párt iszlámmellenes ideológiájának odaadó híve volt, könyvében pedig kitér a magyarországi Jobbikra, a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalomra és a Szerb Szocialista Pártra is. Nem elhanyagolható körülmény az sem, hogy a – *Nemzet és radikalizmus* kötetbe csak említés szintjén belekerülő – Svéd Demokraták radikális pártja 2010 szeptemberében első ízben szerzett helyet a Riksdag épületében, Finnországban pedig 2011 áprilisában a jobboldali populista Igazi Finnek pártja – a 4 évvel korábbi eredményét megnégyszerezve, a szavazatok megközelítőleg ötödével – a kormánykoalíció részévé vált. Általános jelenség, hogy a munkanélküliség elharapózása és a kilátástalanság a szélsőséges pártok támogatottságának növekedésével jár. A tíz, jobbra egyetemi MA-hallgató és doktorandusz által írt kötet egyik legfőbb érdeme, hogy a jelenségek bemutatásán túl, a radikális pártok népszerűségének okait, a társadalomban betöltött szerepüket is igyekeznek feltárni.

MINEK NEVEZZELEK?

A politikatudományban a jobbközép pártoktól, elsősorban társadalmi-ideológiai kérdésekben jobbra lévő tömörülések megnevezése szerteágazó. Egyes szerzők radikális jobboldali, szélsőjobboldali (far-right vagy extreme right), új jobboldali, bevándorlásellenes, neonáci, neofasiszta, elitellenes, nemzeti populista, proteszt,

etnikai, tekintélyelvű, kormányellenes vagy ultranacionalista pártokról beszélnek. A témában először az észak-karolinai Duke Egyetemen tanító Herbert Kitschelt és Anthony McGann írt átfogó elemzést *A radikális jobboldal Nyugat-Európában* címmel (The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis). Ők elvetik az újfasiszta, neonáci megnevezéseket, mondván, hogy a szélsőjobboldali pártok tudatosan elhatárolódnak a két világháború közti totalitárius eszméktől. Piero Ignazi, a Bolognai Egyetem politikatudományi tanára az Olasz Szociális Mozgalom példáján arra mutat rá, hogy a főként a '80-as évek után létrejövő új pártok nemcsak hogy nem vállalják a totalitárius eszmékkel való rokonságot, de lényegi kérdésekben (például a gazdaságpolitikában) ellent is mondtak neki. A holland Cas Mudde pedig úgy véli, amennyiben a nacionalizmushoz xenofóbia társul, akkor nativizmusról (bennszülöttség) beszélünk, míg ha mindez tekintélyelvűséggel párosul, akkor radikális jobboldaliságról. Pippa Norris, a Harvard Egyetem tudós asszonya is a radikális jobboldal megnevezést tartja a pártcsaládra leginkább helytállóknak. Szerinte a szélsőjobboldali jelző sem illik rájuk, hiszen az idetartozó a csoportosulások túllépik a demokratikus politizálás határait, a radikális jobboldaliak pedig legfeljebb csak súrolják. Ha „pusztán” bevándorlás- és kisebbségellenesek, de megnyilatkozásaikat erőszak-tétel nem követi, nem sorolhatók a szélsőjobboldal kategóriájába.

A kötet szerzői következetesen Norris terminológiáját alkalmazzák.

A vizsgálódás nem vezetne eredményre, ha a jobboldal szélén elhelyezkedő európai pártokban nem lennének közös pontok. Legfontosabb ismertetőjegyük az etnocentrizmus, mely magán viseli a hagyományos nacionalizmus és a bevándorlás (Nyugat-Európa) reakciójaként kialakult idegenellenességet. Ebből következő másik ismérv a jóléti sovinizmus (állami támogatásokat csak az „öslakosok” kapjanak) és az euroszepticismus. Ugyancsak közös jellemzőjük a rendpártiság és a tekintélyelvűség, ám ez utóbbi különböző mértékben jut kifejezésre a pártcsalád tagjai közt. (A Jobbiknál nem egyetlen személy köré szerveződik a párt, az Északi Ligában viszont Umberto Bossi, a Nemzeti Frontnál meg Jean-Marie Le Pen neve egybeforr a pártéval.) Választótáboruk is hasonló. A legújabb kutatások szerint a társadalom perifériájára került állampolgárok, a modernizáció vesztesei (alacsony képzettségűek, kékgallérosok, munkanélküliek) közül kerülnek ki a radikális pártok hívei. Hannah Arendt már *A totalitarizmus gyökerei* című 1975-ös munkájában felismerte, hogy a szélsőséges retorika hatásának a társadalmi tőkével, civil szervezeti tagsággal nem bíró izolált választók vannak leginkább kitéve. A választótábor harmadik jellemzője a regnáló politikai elitből való kiábrándultság, az ún. anti-establishment attitűd. Ehhez pedig szorosan kapcsolódik a bevándorlásellenesség attribútuma. A kötet szerzői e négy tényezőt a keresleti oldal kategóriája alatt tárgyalják, ezek lennének a választók elvárásai. Ezzel szemben a kínálati oldal nem az állampolgárok, hanem

a pártok és intézmények felől közelíti meg a kérdést: mi eredményezi a radikális pártok felfutását? Egyik elmélet szerint akkor nyer teret egy radikális párt, ha a jobboldal legerősebb tömörülése a centrum irányába nyit (Fidesz–Jobbik). Ugyanez megtörténhet akkor is, ha a vezető párt a jobboldal széle felé mozdul el, s így legitimitást biztosít egy radikális párt számára. A baloldal erejének csökkenése is új párt születését eredményezheti. Erre a legjobb példa a kötetben külön nem tárgyalt amerikai Tea Party Movement. Kínálati szempontból fontos a választási rendszer is. A kötetben szereplő legsikeresebb pártok (például az Osztrák Néppárt, a norvég Haladás Párt) eredményei arányos választási rendszerben születtek. Ennek az a magyarázata, hogy többségi rendszerben a közvetett, pszichológiai hatás folytán sokan azok közül is a mérsékeltbb pártra adják le voksukat, melyek amúgy szimpatizálnak a radikálisokkal. Az sem mindegy, hogy európai parlamenti (EP) vagy országos választásokról van-e szó. Az EP-választásokon általában jobban szerepelnek a radikális pártok a voksolások kevésbé közvetett hatásai és a kisebb tét miatt. Végül a kínálati oldalhoz tartozik a média szerepe is. A tanulmányírók többsége párhuzamot lát a szenzációhajhász újságírás és a radikális pártok sikeressége között. Minél többször hangzik el ugyanis az ún. mainstream médiában a radikális párt neve, minél nagyobb a perpatvar körülötte, annál több választó figyel fel rá.

Érdekes egybeesést mutat a nyugati és keleti radikális pártok gazdaságpolitikája is. A vizsgált nyugati pártok fele nyíltan baloldali gazdasági politikát képvisel, köztük a legjelentősebb francia Nemzeti Front, az Osztrák Szabadságpárt és a Dán Néppárt is. A szociális biztonság kérdésének meglovagolása Keleten is bevett eszköz. A szociokulturális konzervativizmus és a kisebbségellenesség mellett a stratégiai fontosságú vállalatok (vissza)államosítása (Jobbik, MOL), az alapvető élelmiszerek árának csökkentése (Nagy-Románia Párt) és a szociális minimum meghatározása (Szlovák Nemzeti Párt) számos választó fantáziáját megmozgatja. Nyugati és keleti radikalizmus közt különbségek is adódnak. Mindenekelőtt az, hogy az ellenségképet Nyugaton a bevándorlók, Keleten pedig leginkább a kisebbségek alkotják. E rendszerből egyedül a Szerb Radikális Párt lóg ki: esetében az irredentizmus, a Nagy-Szerbia a mozgatóerő.

A *Nemzet és radikalizmus* szerzői végül pár téves hipotézissel is leszámolnak. Egyik ilyen, hogy a radikalizmus életkori sajátosság. Kutatásaik bebizonyították, hogy a vizsgált 13 radikális párt közül egyedül az Osztrák Néppárt élvez kiemelkedően nagy támogatást a fiatalok körében. A Brit Nemzeti Párt és a Nagy-Románia Párt kifejezetten alulreprezentált a 18–30 éves korosztály körében, de a Dán Néppárt, a Szerb Radikális Párt, a bolgár Ataka, a belga Vlaams Belang és az olasz Lega Nord szavazóinak zömét sem a fiatalok képezik. Az egyik legmeglepőbb eredménye a szavazóbázis lakóhelyének, a város–vidék ellentétpár vizsgálása során derült fény. Érdekes sajátossága a radikális pártok-

nak, hogy a legtöbbje a vidékhez kötődik, a kisebb lélekszámú településeken a legerősebbek (kivétel ismét az FPÖ, mely Bécsben is népszerű). Többségüket meglepő módon a mezőgazdaságban dolgozók alapították. Az sem igaz, hogy a kelet-európai radikálisok azokon a helyeken a legerősebbek, ahol nagy létszámú kisebbség él. Kivétel itt is akad: a romaellenességéről hírhedt Jobbik Kelet-Magyarországon a legerősebb. Markáns összefüggés a vallás és a radikalizmus között sincs, noha a vizsgált pártok többsége keresztény értékeket képvisel, ez mégsem tükröződik a társadalmi bázis tekintetében. Csak Svájcban, Szlovákiában és Szerbiában felülreprezentáltak a radikális pártok az aktív vallásgyakorlók közt. Viszont beigazolódott a nézet, hogy a férfiak jobban vonzódnak a radikalizmushoz. Szignifikáns összefüggés egyedül (s ez is meglepő!) Szerbiában nem adódott e kérdésben.

KARLOBAG–OGULIN–KARLOVAC–VIROVITICA

Döme Zsoltnak, a Budapesti Corvinus Egyetem politikatudomány szakos, zentai származású MA-hallgatójának *A hágai rab foglyai* című írásában a legfőbb erény, hogy nem csak a külföldi olvasóknak írta meg tanulmányát a Szerb Radikális Párttól (SRS), de a vajdasági olvasó is újdonságokat talál benne, Döme Zsolt meglátásaival azonosulni tud.

A tanulmány szerzője az SRS történetét három időszakra osztotta, határvonalként a 2000. október 5-én lezajlott demokratikus fordulatot és a Tomislav Nikolić által vezetett csoport kiválását vette. Kevésbé tudott tény, hogy az SRS 1991. február 21-én a Szerb Csetnik Mozgalomból és a Népi Radikális Pártból (Nikolić vezetésével) kivált csoportból alakult meg. Nikolić tehát már akkor is „szakadárként” asszisztált egy új párt létrejötténél. Ám a párt elnökének Vojislav Šešeljt nevezték ki. Az SRS történetének első harmadát a Szerb Szocialista Párttal való kutya–macska barátság jellemezte. Az 1992. májusi választásokon 30 százalék feletti eredményt felmutató radikálisokat Slobodan Milošević kettős céllal támogatta – írja Döme Zsolt. Szükség esetén koalíciós partnerré tehet-e őket, ugyanakkor a nemzetközi politikai szereplők előtt is megmutathatta, hogy az aktuális hatalom alternatívája még rosszabb. A szerző szerint a szocialisták teljhatalmának legfőbb oka az volt, hogy Szerbiában az 1990-es évek előtt nem alakult ki széles tömegbázisú antikommunista, liberális ellenzék, s emiatt a politikai pluralizmus „felülről bevezetett” volt csupán, s nem párosult valódi rendszerváltással. Így telt el a 90-es évekből 8 év. Az 1990 és 1998 közötti pszeudodemokráciát követően pedig 1998 márciusában felállt a vörös–fekete koalíció. A szocialisták a Jugoszláv Baloldal nevű párttal és a radikálisokkal 2 évig voltak hatalmon. Ehhez az időszakhoz kötődik az egyetemek autonómiájának csorbítása és az ellenzéki média elhallgattatása. A bársonyos vagy bulldózerfor-

radalom után a radikálisok támogatottsága jelentősen visszaesett. A következő választások sorban az örök második szerepét osztották rájuk, támogatottságuk viszont újra 30 százalék feletti. Három évvel később a párt elnöke önként feladja magát a Nemzetközi Büntetőtörvényszéknek, a párt operatív irányítását pedig Nikolić veszi át. A következő fordulatot 2008 szeptembere hozza meg, amikor a stabilizációs és társulási egyezmény elfogadása felett a hágai vádlott és Nikolić összekülönbözött. Šešelj árulónak minősíti valamikori jobbkezeit, s 17 társával együtt kizárta őket a pártból. Az ellentét a Haladók és a radikálisok közt 2010-re pereskedéssé fajult. A titkosszolgálat értesülései szerint Šešelj merényletet rendelt meg Nikolić ellen.

A radikálisok sikerének egyik záloga a jól irányítható szavazói bázisa. A felmérések rámutattak, hogy az SRS-re szavazók többsége a társadalmi-gazdasági változások veszteseinek (transition losers) érzi magát. Legnagyobb arányban a középiskolai végzettségűek szavaznak rájuk (100 szavazójukból 45-en), az egyetem és szakközépiskolát végzettek a legkevésbé. A radikális hívek attitűdvizsgálata során négy sajtóság domborodik ki: a Milošević-rezsim kedvező megítélése, a nacionalizmus, a nemzetközi szervezetek elutasítása és a tradicionalizmus. Az SRS példája is bizonyítja, hogy Herbert Kitschelt és Anthony McGann megállapításai helytállóak: az újfasiszta jelző nem illik rá a radikális jobboldali pártokra. Az SRS nem vállal közösséget a két világháború közti totalitárius eszmékkel. Antiszemitának sem mondható a párt, állapítja meg Döme, noha megjegyzi, hogy amikor Šešelj volt Zimony község elnöke, a városvezetés engedélyezte a korábban műemlékvédelem alatt álló zsinagógának éjjeli szórakozóhellyé való átalakítását. A helyi csatározásokon túl a nemzetközi rendszert is kritikával illetik. A párt globalizációellenes, számos politikai és kulturális ügyben (melegfelvonulás, NATO-csatlakozás) pedig illiberális. Ennek ellenére gazdaságpolitikai szempontból a magánosítást szorgalmazzák, támogatják a piacgazdaságot. Nem véletlen az ellentmondás: szociális demagógiájuk, munkateremtési ígéreteikhez a piacgazdaság fejlesztésén keresztül vezetne az út. A stratégiai iparágakban azonban óvatosak, az állami tulajdonrészt megőriznék. Sajnos a tanulmányíró az SRS támogató bázisát nem járta körbe, következtetesképp a párt finanszírozásáról nem kapunk átfogó képet. Döme Zsolt kezét bizonyára a szerbiai pártpénzelelési rendszer átláthatatlansága kötötte meg.

Az SRS politikája elsősorban nem a kisebbségek ellen irányul, noha a „süptárokkal” szemben ellenséges. A délszláv háborúk alatt megtervezett Nagy-Szerbiáról, a Karlobag–Ogulin–Karlovac–Virovitica nyugati határvonalról a mai napig nem mondtak le. Manapság Kosovo státusa vált az SRS központi problematikájává. A radikálisoknak sajátos szubkultúrát sikerült teremteniük, melyben az ifjúsági mozgalmakkal való összeköttetés csakúgy megfér, mint a turbófolk zenei stílus dicsőítése. Az SRS „himnusza”, Baja Mali Knindža muzsikája is e

zenei irányzatba sorolható. A muskátli zenétől és hegyi tangótól függetlenül az SRS támogatottsága folyamatosan csökken, a Haladók számos szavazót elvonzottak előlük. A párt jelenlegi alelnökének, Dragan Todorovićnak és a párt tagságának egyedüli reménye Vojislav Šešelj mihamarabbi hazatérése.

NI DROITE, NI GAUCHE – FRANÇQIS!

Érdekes utat járt be a francia politikában a Front National (FN), derül ki Szabó Márk tanulmányából. Attól függetlenül, hogy 1972-ben alapították, a francia radikalizmus és magának a párt vezetőjének, Jean-Marie Le Pennek a története jóval korábbra nyúlik vissza. Az 1956-os szuezi fiaskó és az 1954-ben kitört, nyolc évig húzódó algériai függetlenségi háború, valamint a negyedik köztársaság életképtelensége hívta életre a – némileg meglepő módon, az agrár- és kisvállalkozó szférából sarjadó – francia jobboldali radikalizmust. Míg 1945 és 1958 közt 25 kormány 15 miniszterelnöke váltogatta egymást, s ráadásul 256 napig kormány nélkül állt Franciaország, a vidéken adóellenes mozgalom szerveződött. A Francia Testvériség és Szövetség (UFF) hosszú távon életképtelennek bizonyult, viszont előkészítette a terepet a Nemzeti Front létrejöttéhez. Le Pen kitűnő érzékkel egyeztette össze a vidék, a „valódi” (s nem kozmopolita, nem nagyvárosi) Franciaország érdekét az afrikai gyarmatait elvesztő emberek csalódásával. Le Pen az antikapitalista retorika helyett a nyolcvanas évtizedben a nyugati világ egy részében a komoly népszerűségnek örvendő liberális gazdaságpolitikát választotta. Ugyanakkor az FN is, hasonlóan a Szerb Radikális Párthoz, nem tántorodik vissza a populista szölamoktól sem, gazdaságpolitikájában újabban fel-feltűnik a protekcionizmus és a piacritikus hozzáállás is. (Noha ideológiailag semlegesnek tartja magát: Ni droite, ni gauche – Françqis! – Azaz: Se nem jobb, se nem bal: francia!) Megtervezett lépés az is, hogy a kilencvenes évektől kifejezetten épít a keresztény szimbolikára, a muzulmánellenességre és az antiszemitizmusra. Az eredmények nem is maradnak el, a 2002-es elnökválasztás második fordulójába Jacques Chirac mellett Le Pen jut be. Ám a közel negyven év alatt ez az alkalom volt az egyetlen, amikor az FN közel került a hatalomhoz. Az elbástyázás évei után Nicolas Sarkozy mutatott újat: a belügyminiszterré kinevezett politikus szisztematikusan sajtótította ki a korábban az FN-monopóliumának számító közbiztonság, bevándorlás és identitás kérdését.

Az a tény, hogy a Front National 40 évig életképes maradt, kétségkívül Le Pen érdeme. A pártot erősen decentralizálta és elnökközpontúvá formálta, s párton belüli tiszteletét még a pártszakadások sem tudták erodálni. A francia, s csakis a francia érdeket védő politikus egyike azon kevés európai atyafinak, aki Szaddám Huszein melletti kiállítását bagdadi látogatással is kifejezhette, kü-

lönösebb következmények nélkül. Rajta kívül ezt csak az Osztrák Néppárt ura, Jörg Haider és Vojislav Šešelj kockáztatta meg. A hatalmat 2010-ben lányára, Marine-re átruházó Le Pennek még elnöki tisztségében kellett megérnie az FN lassú hanyatlását. A 2006–2009-es időszak alatt a radikális jobboldal elutasítottsága 7 százalékponttal, 77 százalékra emelkedett, miközben a támogatók aránya 26-ról 18%-ra apadt. Szabó Márk a népszerűségvesztés mögött mindenképp a Nemzeti Front „désextremisationját”, vagyis a szélsőségeségétől való megfosztását hozza fel indoknak. Ezt bizonyítja az az adat is, hogy míg 2006-ban három franciából kettő a demokráciára veszélyesnek tartotta Le Penéket, 2010-ben már csak a megkérdezettek fele volt ezen az állásponton. „Nagy szerencsétlenségére Franciaország éveken keresztül Európa legerősebb szélsőjobboldali pártjának szolgált otthonul. Önt hallgatva, Le Pen úr, boldog vagyok, hogy ennek örökre vége!” – jelentette ki Sarkozy elnök az Európai Parlamentben 2008-ban. Az államfői prófécia jellemzi talán a legjobban a francia jobboldal helyzetét.

ÖSTERREICH ZUERST!

Az európai jobboldali radikalizmus második alappártja s több tömörülés etalonja az Osztrák Szabadságpárt (Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ). A *Nemzet és radikalizmus* című kötetben ismertetett pártok közül az FPÖ kötődése a legerősebb a hitleri nemzetiszocializmushoz. A párt előtörténete az első világháborút megelőzően alapult antiklerikális, nacionalista és liberális mozgalmak létrejöttével veszi kezdetét, majd folytatódik a Német–Osztrák Köztársaságban (Republik Deutschösterreich). Az 1956-ban megalakult párt tagjai közt pedig előzőleg számosan a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) vagy a náci párt valamely szatellit szervezetének voltak élharcosai, 1945 után pedig a szocializmusellenes-antiklerikális Függetlenek Szövetségét támogatták. Például az FPÖ első elnöke, Anton Reinthaller korábban SS-tiszt és a Reichstag NSDAP-képviselője volt. A párt hagyományai miatt nehezen is talált magának szövetségest, mígnem Friedrich Peter pártelnök liberálisabb eszméket nem kezdett el vallani. A liberális szárny 1986-ig dominált, ám akkor Jörg Haider színre lépésével az FPÖ határozottan jobbra tolódott. Innentől kezdve válik az Osztrák Szabadságpárt igazán népszerűvé – rajzolta meg egy sikertörténet útját Hajdú János a *Nemzet és radikalizmus* című kötetben. Jörg Haider 1999-ben megnyeri a karintiai tartományi választást, sőt 2000 januárjában, az európai közvélemény felhördülésére, a Néppárttal közösen, kormányerővé válik. Azonban a hatalom lesz a populista radikális párt végzete. Ám ehhez kellett még a 2002-es pusztító árvíz is, melynek során az FPÖ sürgette adóreformra szánt pénzt a kormány az árvízi védekezésre volt kénytelen elkölteni. A 2002. évi választáson hatalmasat bukott a párt, a parlamenti frakció létszáma 52-ről 18 főre csökkent. A Néppárt

viszont újból őket választotta. A Szabadságpárt fiaskója után Haider kilépett a szervezetből, s 2008 nyarán már a karintiai alapokon nyugvó Szövetség Ausztria Jövőjéért (BZÖ) párttal szerzi meg a szavazatok 10 százalékát. A népszerűséget azonban már nem sokáig élvezheti, 2008 októberében Haider egy autóbaleset áldozata lett. Utólagosan is bizonyítja megkerülhetetlenségét, hogy az osztrák bulvárlapok még manapság is egy-egy hírmorzsa révén címlapon hozzák nevét. Az FPÖ sikeréhez azonban nem lett volna elég Haider személyisége.

Az Osztrák Szabadságpárt azon kevés radikális párt közé tartozik, amelynek szavazótáborában jelentős számban szabadfoglalkozású, magasan képzett értelmiségieket is találhatunk. Az FPÖ még előpártjától „örökölte” őket. A 20% fölötti sikerhez (1994–1999) viszont újabb szavazói csoportok meghódítása is kellett. Haider a bevándorlásellenes eszmével egy olyan témát talált, melyre leginkább a fiatalok, s a legmagasabb a munkanélküliségi arányú városi (elsősorban bécsi) állástalan férfiak voltak vevők. A párt ideológiai rugalmasságát bizonyítja, hogy Karintiában az idegenellenességet a germán–szláv, osztrák–szlovén ellentétre módosította. Emellett a Szabadságpárt sikeréhez számos szatellitszervezete is hozzájárult. Jól irányított vállalkozói tömörülése, a családok érdekeiért alapított mozgalma, legényegyletei (Burschenschaft) és ifjúsági szervezete számos szavazatot hozott a pártnak. (A 16–18 éves választók körében 2008-ban a szavazatok 44 százalékát gyűjtötte be.) A kormánykoalícióban való részvétel során a párt teljes ideológiai rendszere megszületett, melyben a NATO-ellenesség, a család védelme, az iszlamizáció elutasítása, az EU hatáskörének csökkentése, a kis- és középvállalkozásokon alapuló gazdaságpolitika és az energiatartósság feloldására törekvés is helyet kapott. A jelentős médiakapcsolatokkal bíró FPÖ újságjaival és honlapjaival még Haider Szaddám Huszeinnél tett látogatását és Kosovo függetlenségének ellenzését is az „osztrák haza” megőrzéséért tett gesztusaként tudta beállítani.

A HARMADIK UTAS

A francia Nemzeti Front és az Osztrák Szabadságpárt mellett az európai radikális politikai csoportosulások harmadik referenciapontja a Dán Néppárt (Dansk Folkeparti, DF). Az októberben 15. születésnapját ünneplő párt elgondolásai sorra visszaköszönnék a norvég Haladás Párt, a Svéd Demokraták radikális pártja és az Igazi Finnek programjában. A választásokon 10–15 százalékos eredményt elérő DF sikere abban áll, hogy a skandináv országok politikájában addig ritkán említett problémákat vetett fel, mindenekelőtt az európai iszlám közösség kérdését.

A dán radikális pártok története Mogens Glistruppal és pártjával, a Haladás Párttal vette kezdetét 1973-ban. Glistrupék az adóterhek és a túlbujánzó bü-

rokrácia ostorozása révén hamar a közérdeklődés fókuszába kerültek. Glistrup azonban nem bizonyult tehetséges vezetőnek, a haladók az antipárt jelleget nem tudták lemosni önmagukról, lehetséges koalíciós pártként senki sem gondolt rájuk. Emiatt Pia Kjaersgaard asszony, a párt mérsékeltebb szárnyát vezető, kitűnő szónoki képességekkel bíró politikus 1995-ben több társával kivált a haladók közül, s megalapította a Néppártot. A DF a pártrendszer minőségileg új elemét képezte, mely (az adóterhek bírálatát elhagyva) az iszlámmellenes diskurzust egyesíti az etnonacionalizmussal. Létezését a politikai elit elismerte, olyannyira, hogy a 2001 óta létező konzervatív–liberális kisebbségi kormány külső támogatója – írja Polgár Tamás *Az adóellenes neoliberalizmustól az idegenellenes nemzeti konzervativizmusig* című tanulmányában.

Ez a pozíció lehetőséget teremt a párt számára, hogy miközben ellenzi Dánia EU-tagságát (de támogatja a NATO-csatlakozást!), üdvözli a Mohamed-karikatúrákat, addig a kormány parlamenti beadványainak és a költségvetésnek az elfogadásával legitimizálja magát. A Nemzeti Fronttól alapvetően ez különbözteti meg: míg Le Pen hiába küzdött közel negyven évig a kormányra kerülésért, újabban ráadásul Nicolas Sarkozy désextremitásjával, s mindig meg kellett elégednie a második hellyel, addig a Dán Néppárt szinte a kormány tagjának nevezhető. De nem ténylegesen, mint a másik nagy európai referenciapárt, az Osztrák Szabadságpárt, mely a hatalomba bukott bele. Abban azonban hasonlóak, hogy mindhárom csoportosulás erős hierarchiára és a vezető autoritására épül. A szigorú pártfegyelemre Koppenhágában is szükség van, hiszen általában ez biztosítja számára, hogy egységesen tudja támogatni a kisebbségi kormányt. Ugyancsak a radikálisok malmára hajtja a vizet, hogy a hagyományos konzervatív–liberális dimenziójú választói magatartás felbomlóban, s egyre többen választják harmadik utas megoldásként a munkahelyek megőrzését propagáló Néppártot.

ZAUBERFORMEL

Az európai radikális pártok érvényesülésének az egyik legfontosabb tényezője a választási rendszer. Ezt bizonyítja a Svájci Néppárt (Schweizerische Volkspartei, SVP) példája is, amely 1971-es megalakulása óta folyamatosan kormányon van. Természetesen ez az ún. svájci varázsformulának tulajdonítható, amelynek lényege, hogy a hétfős Szövetségi Tanácsba a négy legnagyobb párt tagjait választják. Ám ami a párt történetének kezdetén előny volt, hiszen a hatalom részesévé tette a pártot, ma hátrány: noha az SVP a legnagyobb svájci párt, jó esetben is csak két képviselőt delegálhat a Szövetségi Tanácsba. A parasztszavazókat és kereskedőket tömörítő szervezetek társulásával létrejött Néppárt akaratát továbbra is csak a (Svájcban előszeretettel alkalmazott) népszavazások útján tudja érvényesíteni. Hogy egy radikális pártról van szó, a választási

programja mellett éppen ezen referendumok kérdéseiből derül ki. Dúró József és Hajdú János tanulmányukban épp emiatt részletesen elemzik a népszavazások eredményeit. Honosítási törvény szigorítása: igen, ENSZ-csatlakozás: nem, EU-csatlakozás: nem, minaret építése: nem, Kelet-Európával való együttműködés: nem, cannabis legalizálása: nem, bűnöző életmódot folytató bevándorlók kiutasítása: igen. Ezek voltak az SVP válaszai az elmúlt 10 év legfontosabb népszavazási kérdéseire. Látni kell azonban, hogy a Zaubersformel itt is megköti a kezüket: nehezen tudja véghezvinni akaratát azokban az ügyekben, amelyekben álláspontja a többi pártétól eltér. Ami azonban nem fér bele a népszavazások keretébe, belefér a választási programba. Ebben például olyan kitételeket találunk, minthogy egy bevándorlónak legalább 25 évig kell egy országban dolgoznia ahhoz, hogy ne jelentsen veszteséget otléte. A program más pontjai a külföldi segélyek felülvizsgálatát tartják szükségesnek, a gazdacsaládok megsegítését szorgalmazzák, és külön kitétel az 1968-as generáció szellemiségét bírálja. Habár a mezőgazdaság támogatásában a Svájci Néppárt (melynek tagsága egyötödében gazda) a Nemzeti Fronttal egy célt követ, a párt strukturáltsága mégsem a Le Pen-i princípiumokat idézi. Christoph Blocher, a párt vezetőjét a svájci Jörg Haiderként emlegetik. Pedig Blocher közel sem él olyan „túlfűtött” életet, mint a megboldogult Haider, ám a sajtót és a párthoz kötődő szervezeteket legalább olyan jól kezeli. Blocher Karintiája Zürich, a párt vezérgondolatai is az ott székelő Zürichi Körtől erednek. Az SVP-nek külön női, ifjúsági és nyugdíjas tagozata van, újságjainak több tízezer előfizetője, honlapjait pedig naponta mintegy húszezren látogatják. Blocher hatalmát a róla tanulmánykötetet író Fredy Gsteiger jellemezte talán a legfrappánsabban: „Blocher úgy irányítja a pártját, mintha olyan labdarúgó-egyesület lenne, melynek egy személyben ő a klubelnöke, főszponzora, edzője és középcsatára.”

BREIVIK CSAPDÁJÁBAN

Polgár Tamás érdeme, hogy a tanulmánykötetben egyedüli módon egy radikális párt pénzügyi hátterét is feldolgozta. Erre természetesen lehetőség is kell, elérhető adatok az interneten, az adott társadalom tetteiben is kifejeződő igénye, hogy a politikai pártok finanszírozása átlátható legyen. Ez Norvégiában érvényesül. Az európai testvérpártjainál szelídebb természetű, még populistának is csak megszorításokkal mondható Haladás Párt Anders Behring Breivik révén lett ismert. S noha Breivik is társainak mérsékeltisége miatt lépett ki a pártból, a norvég haladókat népszerűségüktől foszthatja meg a merényletsorozat, „holott pár éven belül meghatározó kormányzati erő válhatott volna belőlük”, ahogyan Polgár Tamás véli. Ráadásul most, a társadalom nyomására, az állami támogatásoktól is eleshetnek, pedig bevételeik 90 százaléka Oslóból érkezett. Befolyásos

támogatók híján (ami eddig a párt előnye volt, hiszen politikáját nem korlátozták erős kényszerek) a haladóknak az összbevételük pusztán 7 százalékát adó tagdíjából, üzleti tevékenységekből (a párt szimbólumaival ellátott ruhák, dísz tárgyak) kell fenntartaniuk magukat. Szinte biztos, hogy Breivik után a Haladás Párt csillaga leáldozóban.

LA DIVINA COMMEDIA

Kétségtől az egyik legszórakoztatóbb radikális csoportosulás az olasz Lega Nord. A párt első embere, Umberto Bossi kijelentései és a Silvio Berlusconi miniszterelnökhöz és Gianfranco Fini volt külügyminiszterhez, a parlament elnökéhez való viszonya, a hármuk közti szóváltások vicckönyvbe illőek. Jó érzéssel látta meg ennek lehetőségét Patkós Veronika, aki a Lega Nord stílusának energikusságát átvéve írta meg élvezetes tanulmányát.

Az Északi Liga tulajdonképpen egy nem létező országért küzd, az északolasz Padániáért, mely a történelem során valójában sohasem állt meg a maga lábán, sőt külön államként sem működött. A padán nacionalizmus odáig ment, hogy 1996-ban, a parasztsaládból származó Umberto Bossi kikiáltotta Padánia függetlenségét. Különösebb következményei nem lettek a történeteknek, ami az olasz politikában sem ritka. S csendesen a teljes függetlenség is szolid autonomista követelményekké módosult. A mondás viszont, hogy Roma ladrona la Lega non Perdona (Tolvaj Róma, a Liga nem bocsát meg) megmaradt. A választásokon 5–8 százalékos eredményt elérő Lega több – Berlusconi által vezetett – kormány támogatója volt. Pedig Bossi igen kritikus Berlusconival és (a kormányfő egykori legfőbb sorstársával) Finivel szemben. „Egy olyan embert, mint Berlusconi, a világ bármely más országában már lecsuktak volna” – nyilatkozta Bossi 1995-ben. Ugyanakkor az Alleanza Nazionale vezére is megkapja a magáét: „Finis egy fajta fasiszta, afféle súlytalan politikus, félresikerült titkár, őskövület. Nem izgatom magam egy olyan senki miatt, mint ő... Az AN valószínűleg büdös disznó... Fini meg komplett hülye.” Fini sem marad adós a válasszal: „Bossi? Tudom, hogy van szíve, mert infarktusa volt. Azt várom, hogy agyvérzése legyen, hogy megtudjam, agya is van-e?” Pár évvel később viszont már nagy a barátság, Berlusconi Finivel és Bossival alakít kormányt. A Lega Nordnak azonban elsődleges célja maradt Padánia minél nagyobb mértékű politikai és gazdasági függetlensége. Emellett a jobboldali gazdaságpolitika szószólói, az EU-ellenes retorika és az iszlamofóbia a padán jólét populizmusával vegyül. Ez utóbbit odáig vitték, hogy a Lega Nordnak északi parlamentje van, minden évben Miss Padániát választanak, és külön önálló rádió- és tévéadást sugároznak. Az olykor a törvénnyel való ütközést is felvállaló Bossinak és társainak életét a padán nemzeti tizenegy győzelmei teszik teljessé.

ELLENSÉG A SZOMSZÉDBAN

A kelet-európai radikális pártok elsősorban az ellenségkép tekintetében különböznek a nyugati társaiktól. A Szlovák Nemzeti Párt, a Nagy-Románia Párt és a bolgár Ataka közös jellemzője, hogy a Nyugaton bevett bevándorlásellenesség helyett (Lega Nord: albánok és délkelet-európai cigányok, Nemzeti Front: kelet-európaiak, Brit Nemzeti Párt: iszlám hívők és lengyelek, Svájci Néppárt: a délszláv háború menekültjei) egy-egy nemzeti kisebbségben találnak támadási célpontot. A Slovenská Národná Strana (SNS) és a Partidul România Mare (PRM) számára ez elsődlegesen a magyar kisebbségi és a kisebbségi magyar pártok (Magyar Koalíció Pártja és a Romániai Magyar Szövetség) jelentenek „veszélyt”, az Ataka pedig különösen a dél-bulgáriai törökökben találta meg az ellenségképet. Mindhárom pártban közös, hogy elitellenesek (anti-establishment), a kommunista idők elmúltával felálló hatalmat korruptnak és nemzetellenesnek tartják. Erős a pártvezető személye is: az Ataka léte elképzelhetetlen Volen Szidorov, a PRM-é Vadim Tudor, az SNS-é Ján Slota nélkül. Ugyancsak mind a három pártra jellemző, hogy kétkednek az Európai Unióban, és elutasítják az ország NATO-csatlakozását. Választóik főként a demokratikus átmenet veszteseiből kerülnek ki, jobbára középiskolát végzett szakmunkások és munkanélküliek. Legfőbb eredményt nem a kisebbségi választókerületben aratnak, eredményesebbek a kisebb városokban és nagyobb lélekszámú vidéki településeken, mint a fővárosban. A populizmushoz erőteljes nacionalizmus járul, amely a baloldali gazdaságpolitikában is megmutatkozik (visszaállamosítás, a privatizáció átvilágítása, a nemzetgazdaságilag jelentős vállalatok állami tulajdonban való megőrzése, a multinacionális vállalatok lehetőségeinek korlátozása). Ugyancsak közös mindhárom pártban, hogy erős médiavilágot építettek ki maguk körül, a nemzetet pedig nyelvtörvényekkel, kötelező szlovák/román/bolgár nyelv- és történelemoktatással védelmeznék.

BÖLCSÉSZBŐL RADIKÁLIS

A kelet-közép-európai radikális pártoktól csak kevéssé tér el a magyarországi Jobbik párt, amelyet a *Nemzet és radikalizmus* tanulmánykötet kiemelten tárgyal. A Bíró Nagy András–Róna Dániel páros egy olyan radikális pártot állít elénk, amely 2003-as megalapítása óta tudatos politikával tör előre. A médiavilága, melyet önmaga köré épített, a nyugati pártok szellemiségét, a retorika, mellyel a cigány kisebbséget illetik, pedig a keleti testvérpártokat juttatja eszünkbe.

A szerzők megállapítása szerint, az ELTE Bölcsészettudományi Karának néhány diákja által 1999 novemberében alapított Jobbik felnötté válása az első Orbán-kormány bukásának és a MIÉP (Magyar Ifjúság és Élet Párt-

ja) leszereléséből következő traumának tulajdonítható. Az önmagát nemzeti érzelmű civil szervezetként meghatározó Jobboldali Ifjúsági Közösség ekkor indult el a párttá válás útján. A 2003 októberében, a Fidesz által kiépített polgári körök mozgalmával szakító Jobbik tudatosan a „megcsontosodott” MIÉP helyét szerette volna betölteni, elhatárolódva a „puhán viselkedő” Fidesztől, amely megvonta szolidaritását a 2002-es választás után a szavazatok újraszámolását követelő jobbikos fiataloktól. „Mi a nyugat-európai korszerű radikális jobb példáját akartuk követni: Le Penét, Haiderét, az olasz nemzeti erőket” – nyilatkozta Szegedi Csanád, a Jobbik jelenlegi európai parlamenti képviselője. S e politikának már nem volt elég a kommunisták tetemre hívása, amely a MIÉP egyetlen vesszőparipája volt. Az új jelszó, melyet a fokozatosan kiépülő szélsőjobboldali és radikális médiumok (Kuruc.info, Hunhir.hu, Barikad.hu, Barikád folyóirat, Magyartaltos.info, stb.) is átvettek, a cigánybűnözés lett.

Nehéz eldönteni, hogy mi eredményezte a Jobbik EP-választási és 2010-es parlamenti sikerét. Vajon Gyurcsány Ferenc 2006-os őszi beszédének kiszivárgása, vagy az azutáni pesti tömegtüntetések? Az MSZP népszerűségének csökkenéséből eredő, a Fidesz táborának kiszélesedése miatt bekövetkező Orbán Viktor-i retorikának a központ felé húzódása? Esetleg a Jobbik önmaga sikerének a kovácsa volt, s hajlékonyságának és a hatékonyan működő szervezetének köszönhető a sikere? Vélhetőleg mindez beleszámított abba, hogy 2009-ben a szavazók 14,7, a parlamenti választásokon pedig 16,6 százaléka voksolt rájuk. Érdekes, hogy a radikális pártok közül egyetlenként a Jobbiknak ott sikerült a legtöbb szavazatot szereznie, ahol – a retorikájukban megrajzolt fő ellenségkép – a roma kisebbség nagyobb számban él.

A párt legnagyobb kihívása a továbbiakban a Fidesz politikájától való további elszakadás lesz. Azzal, hogy egy sor kérdést a legnagyobb jobboldali párt kisajátított, a Jobbik lehetőségei leszűkültek. Egyre jobbikabbnak kell lennie a Jobbiknak. A Vona Gábor pártelnök hirdette „segély helyett munkát” elnevezésű programot és a cigányság ilyen módú felzárkóztatását a Fidesz beemelte a programjába. Csakúgy a szocialista hatalom elszámoltatását is. A Jobbik számára egyedüli esélyként maradt, hogy követeléseiket kitágítsák, s a rendszerváltást megkérdőjelezve (amit a Fidesz ugyancsak megtett, lásd fülkeforradalom) az elmúlt 20 év valahány kormányát a „politikusbűnözés” jelszóval felelősségre vonják. A Jobbik gazdaságpolitikáját is „átvette” a Fidesz. A radikális párt szakpolitikusi a Kelet irányába való gazdasági kapcsolatok erősítését tartják fontosnak, a Fidesz pedig Oroszországgal, Azerbajdzsánnal és Kínával köt szerződéseket. A Jobbik a hazai termelők megsegítésén fáradozna, a Fidesz mezőgazdasági támogatásokat oszt, kitüntetett figyelemmel kíséri a borászatot és gyümölcsészetet (például a dinnyetermelőket). Ugyancsak a Jobbik programjában előforduló tétel a nemzeti érdekeltsgű vállalatok állami megőrzése vagy

(vissza)államosítása. A Fidesz pedig (vissza-) megvásárolja a MOL többségi tulajdonrészét. A Jobbik a választási programjában megfogalmazta, hogy nehezené a kisegyházak bejegyzését – 2011 augusztusában a Fidesz ezt meg is tette. Az EU-kétey mindkét pártra (még ha különböző heveességel is) jellemző. Az adórendszerhez való hozzáállásban van nagyobb különbség a két párt közt: a Fidesz az egykulcsos adórendszert preferálja, a Jobbik (baloldali adóreformot sürgetve) különbséget tenne a gazdagok és szegények közt. Ebben az ötletben a Lehet Más a Politika (LMP) elképzelésével osztozik. S bár a Jobbik számos területen megnyilatkozik az oktatástól, az egészségügyön át, a nyugdíjreformig, egyik legnagyobb hiányossága, hogy kevés a szakpolitikusa, nem tudott értelmiségi kört kiépíteni maga körül.

Érdekes viszont, hogy noha a Jobbik a nyugati radikális pártokat tartja példaképeként, a Vona Gábor vezette párt mégsem autoriter. A Jobbik „fűhrerpárti” jellegét cáfolja az is, hogy a párt életét meghatározó főbb döntések az elnöki szavazásokon többségi döntéssel születnek meg. Az elnökek nincsen privilégiuma, akaratát nem a párt működési szabályaitól garantáltan, hanem a saját kezdeményezőkézsége és az elnökségbeli többség biztosításával tudja elérni. Vona Gábor mellé többeket lehet állítani, akiknek szava ugyancsak döntő fontosságú: Balczó Zoltán, Novák Előd, Szabó Gábor, Szegedi Csanád, Morvai Krisztina neve is gyakorta elhangzik a médiában. Ám ez nem mond ellent annak, hogy mégis Vona Gábor a párt egyedüli elnöke. Bizonyítja ezt az is, hogy a Jobbik vezetőjét a 2010-es választások utáni kongresszusi tisztújításon a voksok 100 százalékaival választották újra.

Nehéz lenne megállapítani, hogy az elkövetkező 5–10–20 évben milyen irányt vesz a Jobbik politikája. Legalább olyan nehéz, mint megjósolni, mi lesz a Nemzeti Fronttal Marine Le Pen irányításával, kiheveri-e a norvég Haladás Párt Breivik tettét és a Brit Nemzeti Párt a 2011 nyarán történt londoni rendbontásokat, meddig lesz elegendő „munició” a kisebbségellenesség a szlovák, a román és a bolgár radikálisoknak, Tomislav Nikolićék végleg kiütik-e a nyeregből a Szerb Radikális Pártot (s mi lesz, ha Vojislav Šešelj netalán hazatérhet), vagy hogy Heinz-Christian Strache be tudja-e tölteni Jörg Haider megüresedett helyét? *A Nemzet és radikalizmus* kötet tanulmányíróinak kétségtákvül az elkövetkezőkben is lesz feladatuk. Ha más nem is, Umberto Bossi bizonyosan gondoskodni fog erről!